

rikusi létélményhez az *Egyazon ég alatt* szóban forgó glossza-típusa most szakszerű, racionális, fogalmi támpontokat keres. Művelődés- és helytörténeti, historiográfiai és mozgalomtörténeti meg irodalmi-művészeti fogódzókat vajdasági és országos színterekről, a tér és idő legkülönbébb pontjairól. S a legkülönbébb segédeszközök révén. Sajtótörténet, onomasztika, kartográfia, könyv- és könyvtártörténet, folklorisztika, növény- és állattani szakkönyvek és egyéb kiadványok — a „gutenbergi” civilizáció „babilonian” kusza eszköztárának megannyi segédeszköze támogatja glosszaíróknak e tervszerű vagy ösztönös, de mindenképpen nyilvánvaló törekvését: térbeli-időbeli faktumokkal, tárgyilagos példákkal, valószerű párhuzamokkal bástyázní körül a megfoghatatlant, a bensőt, az irracionálisat, az egész alkotóutat végigkísérőt és meghatározót. Ama központi metaforát, melynek programatikusan nyílt védelmét évtizedekkel ezelőtt így fogalmazta meg e gyűjteményben közzétett, annak idején el nem küldött ifjonti levél: „Azokhoz tartozom, akik — növényfajtákhoz hasonlóan — csak egy meghatározott égalt és talajt tudnak elviseelni; másutt elhervadnának. A légyökökkel való táplálkozás tetszetős jelképéről mostanában egyre többet beszélnek... Az én nyelvérzékem erre csak annyit mond: levegőből nem lehet megélni; levegőbe beszélni lehet...”

S életérzéseket — ma már tudjuk — csak vitatni lehet esetleg, de elvitatni nem. Ha tudniillik elementárisak. Ha életműnyi fedezetük van. Márpedig, az *Egyazon ég alatt* szerzőjének esetében szintén erről van szó: a kötet igényes publicistikája a legheterogénebb szakírói forgácsokkal és törmelék-anyaggal is a költői alkotás központi metaforáját, magának az alkotóútnak a töretlenségét és integritását, az életmű monolit voltát védelmezi. Helyenként talán — embere, írója, kritikusa válogatja — vitathatóan is; egészében viszont: elvitathatatlanul.

BOSNYÁK István

ÖTNYELVŰ ISKOLAI SZÓTÁRAK

Orvosi iskolai szótár (Összeállította: Dr. Milana Maticki, Dr. Kosta Savić Értelmező: Dr. Szép Dezső) *Kulturologiai-művészeti iskolai szótár* (Összeállította: Dr. Stevan Micić Értelmező: Mr. Csáky S. Pirooska) Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1981

Az utóbbi időben a tömegtájékoztatósi eszközök sokat foglalkoznak az oktatási reformmal. Folyanak a viták, érvek, ellenérvek hangzanak el melllette és ellene. Sok a még válaszra váró kérdés: milyenek lesznek az új tantervek, milyen középiskolák lépnek majd az egységes és a szakírányú oktatás és nevelés helyébe? Kevés szó esett azonban arról, ami kétségtákvül a reform eredményességének egyik fontos feltétele — a tan-

könyvekről. Az elmúlt évek során állandó problémát jelentett a középiskolákban a tankönyvek hiánya. A legrosszabb helyzetben minden kétséget kizáróan a szakirányú oktatás és nevelés volt. Ezen a fokozaton szinte egyáltalán nem voltak tankönyvek. A tanulók kénytelenek voltak jegyzetekből, nem anyanyelvükön írott tankönyvekből tanulni. Egyes szakokra — pl. az egészségügyi szakra — elkészültek ugyan a tankönyvek, de néhány éves késéssel, így ezeket sem használhatta minden generáció. Most, amikor ismét ilyen jelentős változás előtt áll az oktatási rendszer, azt hiszem, nem felesleges azokról a segédletekről beszélni, amelyek annakidején azért készültek, hogy megkönnyítsék a tanulást a szerbhorvát tankönyvekből, jegyzetekből tanuló diákoknak. Ezek a segédletek az újvidéki Tankönyvkiadó Intézet által kiadott ötnyelvű iskolai szótárak: faipari, fémipari, mezőgazdasági, elektrotechnikai, építőipari, kémiai-technológiai, jogi, orvosi, kulturológiai-művészeti stb. A felsorolásból kitűnik, hogy szakszótárakról van szó, amelyek egy-egy szakterület szakszókincsét tartalmazzák — pontosabban a szakszókincs egy részét, amit a címükben szereplő „iskolai” meghatározás is elárul. Szómennyiségüket tekintve ezek kisszótárak, szóanyaguk kb. 1300 — 2000 szó. A szótárak előszava szerint a válogatás a tanterv és a használatban levő tankönyvek alapján történt. A kiindulónyelv szerbhorvát, illetve a horvátszerb, amelynek címszavai betűrendben követik egymást, a célnyelvek pedig a magyar, a szlovák, a román és a ruszin. A címszavakkal párhuzamosan találjuk a célnyelvi megfeleltetéseket. A szótárak célja, „hogyan lehetővé tegyék a szakkifejezéseknek a Vajdaságban beszélt nyelveken való elsajátítását, és megkönnyítsék a többnemzetiségű tartomány más-más nyelvi közegű társultmunka-szervezeteibe való bekapcsolódást.”

E szótárak kapcsán néhány mondat erejéig feltétlenül szólnunk kell a szaknyelvekről. Bár sok szerző szerint szaknyelvek mint önálló „nyelvek” nem is léteznek, mert nincs külön nyelvtani rendszerük mint a nyelvjárásoknak, csupán a szókincsük jellegzetes. Ez a szakszókincs épül be a köznyelvbe. A szakszövegeket mégis elhatárolhatjuk a köznyelvtől bizonyos általános jellemzők alapján mint amilyen a nemzetközi szavak használata, a terminusok bevezetése, az erős nominalizáció, a pontoságra és egyértelműsége való törekvés, az objektivizmus, a logikus szerkesztésmód, a tömörség stb.

A felsorolt szótárak közül emeljünk ki kettőt — az orvosi és a kulturológiai-művészeti szótárt —, és nézzük meg mennyit és hogyan mutatnak be az orvosi és a kulturológiai-művészeti szaknyelvből (a továbbiakban is szaknyelveknek nevezzük, mert ez az általános megnevezés).

A szótárban szakszavak és szakkifejezések egyaránt előfordulnak. A szakszavak egy egységből állnak: pl. kompresa — borogatás; gradacija — fokozás. A szakkifejezések több egységből tevődnek össze: pl. aspiraciona drenaža — szívócsöves gennyelvezetés; udarni žičani instrumenti

— ütőhúros hangszerek. A szóanyagban vannak szaknyelvi jelentéssel felruházott köznyelvi szavak is: pl. *redak*, *rarus* — *ritka*; *perkusija*, *percussio*, *kucanje* — *kopogtatás*; *šina*, *udlaga* — *sín*; *oglas* — *hirdetés*; *zanat* — *ipar*.

A szaknyelvekre vonatkozó jellemzőknél említettük a nemzetközi vagy idegen szavak használatát, ami a nyelvművelés egyik sokat vitatott kérdése: hol, mennyit és hogyan használjuk ezeket, helyettesíthetők-e és milyen alakkal, és még számos más kérdés vetődik fel ezzel kapcsolatban. Az orvosi nyelv mindenképpen azon szaknyelvek közé tartozik, amelyben nagyon sok a latin, görög, angol és más idegen szó. Soknak van magyar megfelelője, idegen alakjuk használatának hagyománya miatt azonban az az elfogadott álláspont, hogy a szűkebb szakmai közösséghez szóló szóbeli, írásbeli megnyilatkozásokban inkább az idegen alakot, a nagyközönséghez szólva pedig inkább a magyar megfelelőjét kell használni. Ezért nem véletlen az sem, hogy az orvosi szótárban a legtöbb következetlenség épp az idegen szavakhoz és kifejezésekhez kapcsolódik. Az orvosi szótár szócikkeinek szerkezete a következő: általában az első helyen a címszó szerbhorvát (horvátszerb) alakja áll — ami gyakran idegen szó fonetikus átírásban, ezt követi a latin vagy más idegen szó eredeti helyesírással, majd helyenként magyarázat következik és utána az értelmezések, elsőként a magyar. Nézzük meg ezt néhány példán: *depedikulacija*, *depediculatio*, *uništavanje vašiju* — *tetvetlenítés*, *tetűirtás*; a *meghonosodott* és az idegen szó a fogalom körülírása nélkül: *metroracija*, *metrorrhagia* — *méhvérzés* a ciklusos időszakon belül (is). Néha elmarad az idegen szó: *čula* — *érzékszervek*. Az már korántsem egyértelmű miért tartották szükségesnek a szótár összeállítói az első idézett példánál a magyarázatot, és miért nem volt erre szükség a második példánál?

A magyar értelmezések szerkezete sem következetes: az ugyanolyan típusú címszavaknál egyes helyeken ott a magyarázat is a magyar megfelelő mellett, míg máshol nincs: pl. *acidofilan*, *acidophilus*, *koji prima kisele boje* — *savkedvelő*; *bazofilan*, *basophilus*, *koji prima bazne boje* — *lúgkedvelő* (lúgos festéket kedvelő). Egyes címszavak magyar részében a magyar értelmezés mellett megtalálhatjuk a latin vagy más idegen szót is, vagy csak azt: pl. *atetoza*, *athetosis*, *nehotični pokreti ekstremiteta* — *athetosis*, *rángató* és *facsaró* jellegű *végtagkényszermozgás*; *azotemija*, *azotaemia*, *povećanje azotnih materija u krvi* — *azotaemia*. Valószínűleg középiskolások számára egyik sem ismertebb a másiknál, s nem indokolt a magyar értelmezés vagy magyarázat elhagyása. Ugyanez a helyzet a nem latin, de idegen eredetű, fonetikus átírásban megadott szavakkal is, amelyek megfeleltetése szintén ugyanaz a szó eredeti helyesírással: pl. *balotman* — *ballottement*. Brencsán János Orvosi Szótára (Terra, Bp., 1981) szerint a *ballottement* (fr. szó) *ballottálás* (tapintással apró lökésekkel végzett diagnosztikai eljárás szabadon mozgó v. el-

mozdítható szervek vizsgálatára pl. magzat, vesedaganat). Ha némelyik címszó értelmezése szinonimákkal vagy több megfeleltetéssel is történhetett (mint pl. interkurentan, intercurrens, tekući — közbeeső, közben kialakuló, a meglevőhöz társuló), akkor a már előbb említett példát is érthetőbbé kellett volna tenni.

Felvetődik a szóanyagválogatás helyességének kérdése is: vajon az orvosi terminológia szavai a címszavak? Melyek azok a terminus technicusok, amelyek kimaradtak, és melyek azok a szavak, amelyek feleslegesen kerültek be a szótárba? Ugyanezek a kérdések a másik általunk bemutatott szótárnál — a kulturológiai-művészeti szótárnál még jobban előtérbe kerülnek. Ennek a szótárnak az anyaga ugyanis egy teljesen új szakirány — a kulturológiai szaktantervéhez és tankönyveihez kapcsolódott, új, középiskolában addig nem tanított tantárgyakhoz mint a kultúrszociológia, kultúrelmélet, nemzeteink és nemzetiségeink kulturális alkotótevékenysége stb. Új szakterület — legalábbis oktatási szempontból — kialakulásáról lévén szó, mindenképpen számolnunk kell a terminológia letisztázatlanságával. Sokkal pontosabban meghatározható az orvosi terminológia mint a kulturológiai-művészeti.

A kulturológiai-művészeti szótár szerkezetileg is különbözik a többi szótártól. Négy különálló betűrendes részből áll. Az első rész az általános fogalmak és kifejezések szakszavait, szakkifejezéseit tartalmazza. Ezt követően a szótár külön-külön regisztrálja az irodalom, a képzőművészet és a zeneművészet szakszavait és szakkifejezéseit. Ennek a szerkesztésmódnak azonban mindenképpen van egy hátránya: elkerülhetetlen az ismétlés. A címszavak nagyrésze ugyanis besorolható az általános fogalmak és kifejezések közé, de a szűkebb szakterület (irodalom, képzőművészet, zeneművészet) szakkifejezései közül sem hagyhatók ki. A szótárnak ezt a hibáját súlyosbítja, hogy ugyanazoknak a címszavaknak nem minden előfordulásnál azonos az értelmezése: pl. 1. humor — humor 2. humor — humor, kedély, kedélyesség; 1. hronika — krónika 2. hronika — 1/ krónika, történet, 2/ állandó rovat; 1. kič — giccs 2. 2. kič — giccs; 1. kolekcija — gyűjtemény, gyűjteményes mű; 2. kolekcija — kollekcio, gyűjtemény; 1. razređivač — higítószer 2. razređivač — oldószer. Sajnos sorolhatnánk tovább az ilyen példákat, de valószínűleg már így is sok kétely támadt bennünk: a humor miért „csak” humor az egyik helyen és miért társul hozzá a későbbiekben a kedélyesség? Ha a giccs általános fogalom, akkor miért fordul elő az irodalmi szakkifejezések között? Ha viszont ott előfordul, akkor miért nincs a képzőművészeti és zeneművészeti részben? Vagy a képzőművészetben, zeneművészetben nincs giccs? A kollekcio az egyik helyen miért „csak” gyűjtemény, a későbbiekben pedig már a kollekcio szó is jó? Miért tartozik a „razređivač” az általános fogalmak közé, és miért nem tartozik a „kritika (književna)” az irodalmi szakkifejezések közé, ha már a zárójelben levő meghatározás ennyire konkrétá teszi? Ha az „elektronska

cev — elektroncső” és a „radna obuća — munkacipő” a kulturológiai-művészeti terminológiához tartozik, akkor mi nem tartozik oda?

Tulajdonképpen a kulturológia szó használata is furcsa kissé a magyar nyelvben. Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések szótára* (Akadémiai Kiadó, Bp., 1984) szerint ugyan a kulturológia kultúraelmélet, kultúrákutató, lexikonokban, kézikönyvekben azonban nem találkozunk ezzel a szóval. A *Nyelvművelő kézikönyv* első kötete (Akadémiai Kiadó, Bp., 1980) szerint a hatvanas évek óta megfigyelhető, hogy „jó néhány kultúr- előtagú összetétel helyett vagy mellett tért hódítanak a teljesebb és helyesebb, latinos kulturális alakokkal vagy magyar megfelelővel alkotott kifejezések.”

A kulturológia szó esetében ugyan nem szóösszetételről, hanem szóképzésről van szó, mégis megkérdőjelezhető használatának helyessége és mindenképpen szokatlan. Abban sem lehetünk biztosak, hogy egy körkérdés során meg tudná-e mondani mindenki tulajdonképpen mivel is foglalkozik egy kulturológus? Így persze az is érthetőbb, miért olyan nehéz meghatározni a kulturológia szakszókincsét.

E szótáraknak azonban nemcsak hibáik vannak. A szótárkészítők érdeme, hogy megtették az első lépéseket, megkísérelték összegyűjteni egy-egy szakterület szakkifejezéseit, olyan munkára vállalkoztak, amelynek nálunk szinte egyáltalán nincs hagyománya (hacsak nem vesszük figyelembe az 1968-ban kiadott szógyűjteményeket, amelyek egy-egy tantárgy szavait gyűjtötték össze általános iskolások számára, és amelyek az újvidéki Tankönyvkiadó Intézet, valamint a budapesti Tankönyvkiadó közös kiadásában jelentek meg).

Ezek a szótárak rendkívül nagy segítséget nyújthatnak diákoknak, egyetemistáknak, fordítóknak és még nagyon sok érdeklődőnek. Sajnos, annak ellenére, hogy megjelenésük óta négy év telt el, semmi visszhangjuk nem volt (a jogi szótárt kivéve). Nem tudjuk kik, hogyan, mennyit és milyen eredménnyel használták, pedig mindez nagyon értékes tapasztalat lenne az esetleges javításukhoz, bővítésükhöz és egyáltalán a hasonló vállalkozásokhoz. Ennek talán az egyik lehetséges oka az, hogy csak ritkán és elvétve kerültek forgalomba, sokan talán még ma sem tudnak a létezésükről.

BALÁZS ART Valéria